

Kiusaaminen, katse, kasvot

Lasten ja nuorten keskuudessa tapahtuva kiusaaminen ymmärretään ensisijaisesti ryhmässä tapahtuvaksi vallankäytöksi, jolla on haitallisia vaikutuksia niin tekijälle kuin kohteellekin ja jonka vaikutukset ulottuvat usein pitkälle aikuisikään saakka. Kiusaamista lähestytään julkisessa keskustelussa lähinnä taitojen ja niiden oppimisen ja opettamisen kautta, mikä sopiikin hyvin päiväkotiin, kouluun ja oppilaitoksiin. Tämän alla elää ilmiön primitiivinen ja syvästi haavoittava, suorastaan hengenvaarallinen taso. Kiusaamisesta ei silti ole kirjoitettu psykoanalyysin piirissä kovin paljon. Tässä kirjoituksessa tarkastelen varsinkin pojille tyypillistä suoraa ja fyysistä kiusaamista fallisen aggression näkökulmasta. Lisäksi pohdin kiusaamista ongelmana nähdyksi tulemisessa ja suhteessa toiseen, "sinään", ja näin tuskallisen häpeän aiheuttajana sekä filosofi Emmanuel Levinasin (1982/1996) tarkoittamana "tappamisena". Käytän pohdinnoissani peilinä myös Janne Saarikiven (2020) ja Karl Ove Knausgårdin (2016) esseitä. Kiusaaminen on luultavasti väistämätön osa ihmisen sosiaalisuutta, niinpä kiusaamisen voima – ja vastavoima – on ryhmässä, meissä.

Kiusaaminen ei jätä kylmäksi. Jokainen tietää, mitä se on. Vähintään olet todistanut, mahdollistanut – ehkä tullut kiusatuksi tai itse kiusannut. Minkään näistä ajatteleminen ei tunnu hyvältä. Tunteen ravistaisi pois, sanasta katsoisi pois.

Kiusaaminen määritellään toiminnaksi, jossa aiheutetaan toistuvasti ja tahallaan pahaa mieltä toiselle, jonka on, syystä tai toisesta, vaikea puolustaa itseään. Kiusaaminen ymmärretään nykyään lähtökohtaisesti ryhmäilmiöksi, jonka tarkoitus on saavuttaa valtaa ryhmässä ja jossa ryhmän jäsenten suhtautuminen ratkaisee toimen onnistumisen. Näitä ryhmiä on esimerkiksi koulussa, työpaikoilla ja harrastuksissa. Toisaalta on helppo ymmärtää sanan tarkoitus myös kahdenkeskisessä suhteessa. Pyrkimys valta-asemaan ja puolustautumisen vaikeus ovat yhtäläiset, mutta asemaa ja palkintoa ei haeta suhteessa ryhmään vaan toiseen (ja kenties mielensisäiseen yleisöön). Riita on tasavertaista, kiusaaminen ei.

Kiusaaminen on häiriötilanne vertaissuhteissa, jotka ovat yksi lapsuus- ja nuoruusiän keskeinen kehitysympäristö ja -tehtävä. Vertaissuhteissa saadut kokemukset, käsitys itsestä ja muista, ovat perhesuhteiden ohella olennainen lähtökohta aikuisiän elämälle ja mielenterveydelle – kyvyllä rakastaa ja tehdä työtä. Kiusaamisella on selvä yhteys mielenterveyden ja hyvinvoinnin ongelmiin: esimerkiksi suomalaisessa 5000 lapsen aineistossa mielenterveysongelmia ilmeni aikuisiässä kaksinkertaisesti niillä lapsilla, jotka olivat 8-vuotiaana joko joutuneet kiusatuiksi tai kiusanneet (Sourander ym. 2016).

Psykoanalyysin piirissä kiusaaminen ei kuitenkaan ole ollut varsinaisesti keskiössä. Esimerkiksi nettiin vuodesta 1982 alkaen ladatuista *Psykoteraapia*-lehden kirjoitusten otsikoista löytyy vain yksi, jossa esiintyy sana kiusaaminen. Oletettavasti psykoterapiatutuneilla erilaiset kiusaamisproblematiikkaan liittyvät kokemukset ovat tavallinen aihe, ja itse

teksteissä kiusaamista varmasti on vähintään sivuttu.

”Miesten työ on väkivalta”: kiusaaminen fallisen aggression näkökulmasta

”Onko teitä lyöty turpaan?” kysyy Janne Saarikivi (2020) ja vastaa: ”Minua on. – – paikkani koulun pihalla oli määritetty. ’Saarikivi on neiti’, huudettiin. – – Aikuistuessani, ehkä noin 23-vuotiaana, valoisana iltapäivänä kotiin päin kävellessäni muistan saaneeni oivalluksen. Se meni näin: minä olen neiti, ja se on hyvä.”

Saarikoski arvelee tuolloin tajunneensa, ettei tule koskaan täyttäneeksi sukupuolirooli-odotuksia sellaisena kuin hän ne koki. Ei jääkiekkoa, autoja tai naisseikkailuja. Hän kuvailee olevansa itkupilli, joka kirjoittaa itsesäällisiä esseitä. Ja tässä esseessään hän toteaa lakonisesti – ei hiukkaakaan pillittäen – että miesten varsinainen työ on väkivalta ja sota miesten olemassaolon tarkoitus, siis varsinaisen miesten varsinainen työ ja tarkoitus.

Miehisyys, josta kielitieteilijä, professori Saarikivi kärjistään puhuu, näyttää olevan fallista mahtailuvuutta: oidipaalipojan halua (tarvetta) hyökätä ja saada haltuunsa koko maailma, keinoista ja jäljestä piittaamatta (Manninen 1991). ”Minä valtaan koko maailman, ja siellä kaikki on kultaa!” julistaa 5-vuotias poika ja kastelee puutarhaletkulla ensin koiran ja sitten keittiön.

Fallisuus on illuusio, kaikkivoipaisuuskuvitelma miehisen varustuksen ylivermaisesta mahdista tyydytyksen saavuttamisessa (Manninen 1991). Koettu miehisyyden mahti on olennainen ja välttämätön apu eriytymisessä äidistä. Suotuisassa kehityksessä realiteettien ja oman rajallisuuden parempi huomioiminen johtaa fallisuuden integroitumiseen genitaaliseen ideaaliin. Ratkaisevaa on, miten pieni poika pystyy käsittelemään reaalisien pienuutensa ja mitättömyytensä, johon hän ”fallisessa projektissaan” väistämättä törmää. Hän ei sittenkään ole (vielä) isän kaltainen saati tämän voittaja, äiti ei sittenkään ollut häntä varten sillä tavoin kuin hän toivoi.

Mikäli oidipaalipoika pystyy uudelleen liittoutumaan ja samastumaan rakastavaan isään,

on kehitys kohti genitaalisuutta mahdollinen. Muutoin falliseen aggressioon turvautuminen voi jäädä pysyvämmäksi. Oma voimaa pitää todistella yhä uudelleen, kiihkon vallassa. Mannisen (1991) mukaan pojan polku on tällöin yksinäinen matka kohti täydellisyyttä edustavaa fallosta, joka tietenkin on saavuttamaton. Tärkeää on valta ja voima, kilpailu ja voitto, oma ylivertaisuus. Heikkoutta ei ole, ei itsessä – sitä on muissa, jotka ansaitsevatkin sortua ja jäädä ilman. Toiset ovat kohteita, välineitä, yleisöä, eivät tärkeitä tai kiinnostavia omana tuntevana ja kokevana itsenään.

Jos miehisuus on fallisuutta, on Saarikiven poleemisen esseen lopetus looginen – toive, ettei ketään enää koskaan kasvateta miehiksi, että kaikki olisivat neitejä, niin miehet kuin naisetkin. Laskeutumista korkeuksista mataluuksiin, fallisuudesta luopumista genitaalisuuden hyväksi, sen integroitumista osaksi aikuista olemista (Manninen 1991).

Saarikiven kokema kiusaaminen on raju, avointa ja fyysistä. Samantapaisista kokemuksista on autofiktiivisessä esikoisromaanissaan kertonut Antti Rönkä (2019). Kiusaaminen voi olla myös hienovaraisempaa – katseita, ilmeitä, äänensävyjä. Ei aina edes tekoja vaan tekemättä jättämistä. Jätetään katsomatta, jätetään puhumatta, jätetään pyytämättä, kutsumatta ja ottamatta mukaan. Yleisen käsityksen mukaan viimemainittu epäsuora toiminta on enemmän tyttöjen ja naisten tapa kiusata, suora fyysinen kiusaaminen taas pojille ja miehille ominaista. Myös tutkimus tukee tätä näkemystä (Menesini & Salmivalli 2017).

Joutuipa ulos ryhmästä fyysisen tai psykisen väkivallan seurauksena, lopputulos on sama: kipu, yksinäisyys ja pelko, nöyryytys ja häpeä, kostonhimoakin. Evoluutioympäristössä kymmeniä tuhansia vuosia sitten ryhmästä pois joutuminen oli kuolemanvaarallista. Itsenäinen selviäminen hengissä oli todennäköisesti vaikeaa ellei mahdotonta. Ihmisen elämän mahdollisuus oli osana ryhmää, joka huolehti turvasta ja ravinnosta. Tänään vaara on enemmän psykososiaalinen mutta yhtä todellinen. Ihminen ei oikein voi olla elossa yksin.

Kun Sinää ei ole, Sinua ei ole

Psykologisen ja psykoanalyttisen katsannon mukaan nähdäksi tuleminen ja suhde toiseen ovat perustavanlaatuisia tapahtumia ihmiseksi tulemisessa ja olemisessa. Ihmistä ei ole ole-massa eikä synny ilman toista, sinää, sinua. Winnicottin usein siteeratun huomion mukaan vauva ei ole yksinään olemassa, olemassa voivat olla vain vauva ja joku toinen, suhde toiseen. Loogisesti kääntäen tästä on seurattava, että ilman toista, ilman sinää, ei voi tulla ihmistä, inhimillisyyttä.

Levinas (1982/1996) väittää jopa, ettei yksin elämän synty vaan myös sen raja, loppu, riippuu toisesta. Hänen mukaansa inhimillinen olemassaolo on ajatonta, eikä edes tietoisuus kuolemasta avaa ihmiselle ajallisuutta. Sen tekee vasta toinen ihminen: aika, (r)ajallisuus tulee toiselta (s. 15). Minä löytää ajallisuuden tullessaan tekemisiin sellaisen toisen kanssa, jolla on oma, minästä erillinen ajallisuutensa. Kenties toisin sanottuna Levinas kuvailee tässä psykologista erillisyyttä toisesta, itsenäistymistä, minää ja toista.

Norjalainen kirjailija Karl Ove Knausgård (2016) käsittelee minän ja toisen kysymystä *Taisteluni*-sarjansa päätösosassa. Kuuden kirjan kokonaisuus on yksi viime vuosien puhutuimmista kaunokirjallisista teoksista. Massiivisessa autofiktiivisessä tekstimassassa Knausgård paljastaa (tai on paljastavanaan) itsensä, uudelleen ja uudelleen. Viimeisessä kirjassa, suomeksi 1216 sivua, hän paljastaa meille Hitlerin, pakottaa lukijan katsomaan Hitleriä päin.

Hieman hämmentäväkin essee tai tutkielma on vaikuttavan ja raskaan teoksen kenties vaikuttavin ja raskain osuus. Knausgård lähestyy Hitleriä hyvin psykologisella, jopa psykoanalyttisella otteella kuvaten, että Hitler ”ei nähnyt ketään, kukaan ei nähnyt häntä” (s. 712). Knausgårdin mukaan Hitler ei koskaan sitoutunut ”sinään”, oli vain minä, me ja he. Ei sinää, ei sinua.

Onko asiallista rinnastaa Hitlerin tekemiset kiusaamiseen? Mielestäni perusdynamikka on sama, joskin Hitler – kuten lukuisat muutkin historian merkkihenkilöt – vei toiminnan

äärimmäisyyksiin. Vai pitäisikö sanoa äärettömyyksiin, sellaiseen, jota ei oikein voi tai halua ymmärtää? Hitler ei vain aiheuttanut puolustuskyvyttömille paha mieltä vaan tuhosi ja murhasi. Knausgårdin tulkinnan mukaan näin ei kai olisi voinut tapahtua, jos ”sinä” olisi ollut Hitlerille olemassa. Hitlerille kuolleet olivat heitä, koska sinää ei hänelle ollut. Tai kenties ei edes heitä vaan niitä tai sitä.

Knausgård kertoo kirjassaan myyttisen kertomuksen Kainista ja Abelista, veljeksistä ja veljesmurhasta (s. 708). Kun veljekset toivat uhrilahjansa Jahvelle, Jahve katsoi suopeasti Abelin ja tämän uhrilahjan puoleen, mutta Kainin ja tämän uhrin puoleen hän ei katsonut. Kain suuttui – ja laski katseensa, jolloin Jahve kysyi: ”Miksi suuttuit, miksi laskit katseesi? Jos haluat hyvää, kohota katseesi, mutta jos et halua hyvää, synty väijyy sinua ovelta!”

Katseen laskeminen ei siis tässä osoitakaan hyödyllistä nöyryyttä vaan päinvastoin johdattaa syntiin. Ja syntiin Kain sortuukin, sillä hän tappaa veljensä Abelin. Tämän jälkeen hän toteaa joutuneensa piiloon Jahven kasvoilta.

Hitlerin tavoin Kain jää näkymättömäksi, häntä ei nähdä, toteaa Knausgård. Kun häntä ei nähdä, hän ei ole kukaan. Se on sama kuin olla kuollut eikä silloin ole enää mitään menetettävää. Voi vaikka tappaa. On vaarallista katsoa pois, koska silloin ei näe eikä tule nähdä. Tällöin irtautuu inhimillisestä yhteydestä.

Tove Janssonin novellissa ”Näkymätön lapsi” (1962/2003) näkymätön Ninni alkaa muuttua näkyväksi, kun hänet nähdään ja hänelle ollaan ystävällisiä. Kasvonsa Ninni kuitenkin saa takaisin vasta, kun hän vihdoinkin suuttuu – puolustukseensa itselleen tärkeää toista, Muumimammaa. Ninni voi tulla nähdä kokonaisuena, kiukkuineen. Kainin suuttumus näkemättä jäämisestä puolestaan johdattaa hänet vetäytymiseen ja turmioon. Jäädessään lahjoineen vaille Jahven huomiota Kain loukkaantuu ja joutuu häpeän valtaan. Hän ei saa kaipaamaansa hyväksyvää vastavuoroisuutta (Rechardt & Ikonen 1994) eikä tämän jälkeen kykene enää tarttumaan Jahven kehoitukseen nostaa katseensa – jos haluaa hyvää. Hänet on häpäisty, vieläpä veljensä edessä. Abel-veljen tappaminen tapahtuu ehkä häpeäraivon vallassa?

On viitteitä siitä, että joidenkin koulusurmi- en taustalla on yhtenä osatekijänä pitkään jatkunut vaikea kiusaamisproblematiikka, jossa tuhoisaan tekoon syöllistynyt nuori on toistuvasti tullut torjutuksi suhteessa vertaisiin, ikätovereihin (Leary, Kowalski, Smith & Phillips 2003). Suomessa jo aikuinen ”Lauri” on julkisuudessa kertonut kokemastaan ”valkoisesta raivosta” jouduttuaan systemaattisen ja rajun koulukiusaamisen uhriksi (Merikallio 2015). Nuoruusiässä Laurin mielikuvat alkoivat muuttua: ”– – apokalyptisia joukkomurhaan liittyviä fantasioita. Ajattelin, että menisin johonkin paikkaan ja ampuisin kaikki. Koin, että vain kostamalla voisin saavuttaa sovituksen kokemalleni.” Lauri valmistautui massamurhiin konkreettisesti. Hän kuvaa kokevansa itsensä sisimmässään edelleen tappajaksi, vaikka ei koskaan toteuttanut suunnitelmiaan ja on myöhemmin saanut apua terapiasta.

Kasvot kutsuvat ja velvoittavat

Knausgård kirjoittaa erityisesti katseen, nähdyn tulemisen ja näkemisen olennaisuudesta suhteessa toiseen ja toisiin. Liettualais-ranskalaisen moraalifilosofin Levinasin (1982/1996) ajatus on laajempi, hän ei kirjoita vain katseesta vaan kasvoista. Levinas nostaa etiikan filosofian osa-alueista tärkeimmäksi, ”ensimmäiseksi filosofiaksi”. Etiikan pitää tulla ensin, se on tärkeämpää kuin ontologia, oppi olevaisuudesta; siitä, mitä on. Levinasille etiikka ei ole tietoisia valintoja vaan kuvaus eettisestä arvokokemuksesta ihmisten välillä, ”joka voi olla myös tiedostamatonta”. (Tuohimaa 2001.)

Levinasille toisen ihmisen kasvojen kohtaaminen on myös ensisijainen asia, jo itsessään eettinen tapahtuma. Levinas (1982/1996) kuvaa, miten toisen kasvot esittävät ihmiselle huudon ”Älä tapa!” (s. 75) ja vaativat ihmistä vastaamaan siihen. Tiedon ja olemisen kannalta tuo vaatimus ei ole mitään: toinen voidaan määritellä, ottaa haltuun – vaikka tappaa. Levinasin mukaan ”tappaminen on jokapäiväinen tosiasia” (s. 74). Ja näinhän asia on ja on aina ollut. Mutta vaikka kasvot voidaan tappamalla tuhota, niitä ei voi pyyhkiä pois.

Kasvot eivät siis ole merkitykselliset siksi, että ne paljastavat jotain, että niistä voisi tulla jokin tiedonsisältö, vaan siksi, että ne esittävät toiselle ihmiselle eettisen vaatimuksen. Ne ovat ilmestys, toisen ihmisen toiseuden ilmestymistä Minän muodostamaan kehään (ks. myös Tuohimaa 2001). Toinen järjestyttää Minän egoismia ja suvereniteettia. Toisen kasvot kutsuvat vastuuseen. Kasvot velvoittavat. Ne häävät Minän levostaan – samalla kun tarjoavat reitin Minälle olemisen yksinäisyydestä.

Levinasin ajatusta on helppo seurata, jos ajattelee aikuista, tai nuorta tai lastakin. Toista ihmistä kohdellaan näitesti ja kunnioittavasti. Mutta miten eettinen vaatimus ja vastuu ovat ymmärrettävissä varhaisessa vuorovaikutuksessa, eriytyvän ja yksilöityvän vauvan kohdalla? Eivätkö vastuu ja eettiset velvoitteet koske siinä suhteessa aikuista pikemmin kuin vauvaa?

Ehkä Kleinin kiistellyt ja paikoin varsin radikaalit ajatukset vauvan sisäisestä maailmasta voivat auttaa ymmärtämään, mitä eettinen vaatimus ja vastuu vauvan kohdalla voisivat tarkoittaa. Kleinin mukaan vauvalla on heti syntymästään asti tiedostamattomia fantasioita, joiden sisällöt voivat olla aggressiivisia, jopa sadistisia (ks. esim. Klein 2016; Sitolahti 2006). Hauraan egon pirstoutumisen vaara ja kuolemanpelko ovat läsnä. Vastaavasti vauva heti synnyttyään myös suuntautuu äitiin tai äidin rintaan, ja äidin hyvä hoiva ja tyydytys, hyvä äiti ja hyvä rinta, sisäistyvät osaksi vauvan itseä. Voisiko ajatella äidin katsetta ja kasvoja paitsi hyvän ja rakkauden antajana myös ikään kuin lempeänä vaatijana, joka vastuuttaa vauvaa yhteyteen ja olemaan tappamatta? Kleinin mukaanhan vauva fantasioissaan suorastaan hyökkää äitiä ja isää vastaan tuhotakseen. Kasvot vaativat enemmän kuin rinta, vaativat vastuuseen ja kutsuvat yhteyteen.

Kiusatessaan, aiheuttaessaan tahallaan ja toistuvasti pahaa mieltä toiselle, ihminen si- vuuttaa eettisen vaatimuksen, jonka toisen kasvot esittävät. Ajattelen kiusaamisen olevan Levinasin tarkoittamaa ”tappamista”. Jeesus kehottaa kohtelemaan toisia niin kuin haluaisi itse tulla kohdelluksi. Levinasin periaate on psykologisesti vielä yksinkertaisempi ja vaati-

vampi: riippumatta siitä, mitä itse haluat, luulet haluavasi tai syvimmitäsi haluat, toista ihmistä ei saa tappaa. Vastuu toisesta on olemassa riippumatta siitä, hyväksytäänkö vai kielletäänkö se tai tiedostetaanko sitä edes.

Levinas (1982/1996) puhuu paitsi toisen kasvoista, koko kehollisesta olemuksesta. Hänen mukaansa ”koko ihmisruumis on enemmän tai vähemmän kasvot” (s. 79). Kiusaaminen saattaa kohdistua koko kehoon aivan suoraan – fyysisenä päällekkäymisenä ja sauttamisena tai ulkonäköön, olemisen tapaan puuttuvana ilkeytenä. ”Saarikivi on neiti” on kokonaisvaltainen haavoittavaksi tarkoitettu arvio pienen pojan sisäisestä ja ulkoisesta. Kokemuksellisesti kiusaamisen vaikutus on aina vähintään epäsuorasti kehollinen kohdistuessaan ihmisen arvoon ja asemaan ryhmässä, elintärkeässä.

Ryhmässä oleminen – taitoa ja tunteita

Koulukiusaajille vaaditaan toisinaan tiukempaa kuria, rangaistuksia ja kovia toimenpiteitä. Kouluille ja rehtoreille toivotaan lisää puuttumistapoja. Tuodaan esiin rikosoikeudellinen ulottuvuus ja uskotaan poliisin puuttumisen voivan auttaa. Ehkä se joskus auttaakin. Tavallista on vaatia, että kiusaaja erotetaan koulusta tai siirretään toiseen kouluun. Tämä on varsin ymmärrettävää. Kiusaamistilanteet ovat pahimmillaan tuskallisia kaikille osapuolille, myös niitä ratkomaan pyrkiville aikuisille, eikä niiden korjaaminen ole todellakaan aina helppoa ja nopeaa. Toive selvästä ratkaisusta viriää: syy ja paha on kiusaajassa, joka pitää jotenkin poistaa.

Yleinen elämäkokemus, myytit, tarut, maailmankirjallisuus ja psykologinen tutkimus, koheet, joita ei enää tänä päivänä voi eettisten sääntöjen takia järjestää, ovat kuitenkin osoittaneet, että ihmisessä yleisesti on mahdollisuus pahaan. Se ei ole jotain jossain muualla, toisessa, vaan se on jotain myös minussa ja sinussa. Tästähän kiusaamisen dynamiikassakin juuri on kyse: mihin ryhmä sijoittaa pahan, ottaako jokainen vastuun itsestään ja tunteistaan yksin ja yhdessä vai tarvitaanko pahalle kantaja, syntipukki?

Psykologi ja psykoterapeutti Vesa Nevalainen kirjoitti kerran blogissaan (2014) kiusaajan olevan ilkeä paskiainen. Se oli rumasti sanottu, ja kirjoitus herätti kohua. Samaan aikaan on se tottakin. Jokainen ymmärtää kyllä, mitä Nevalainen tarkoittaa. Ja silti kysymys kuuluu, miksi me muut annamme hänen olla se paskiainen. Myös muiden ihmisten pahuus on meidän vastuullamme, sanoo Levinas (1982/1996, 78–79). Jos haluat hyvää, nosta katseesi, sanoo Jahve. Kiusaamisen voima on ryhmässä. Meissä.

Kiusaamisen tausta on biologinen ja synnynäinen, luultavasti väistämätön osa ihmisen sosiaalisuutta. Näin ollen sitä ei sen paremmin ole mieltä kieltää (”Meidän koulussa ei ole ollenkaan kiusaamista!”) kuin ottaa annettuna ja hyväksyä (”Kyllä lasten on opittava tulemaan toimeen keskenään ja otettava paikkansa ryhmässä! Turhaa hyysäämistä, elämä opettaa.”). Kun tunnemme ilmiön, voimme toimia. Eivätkö ihmisyys ja inhimillisuus perustaltaan ole juuri eläimellisyyden ja itsekkyyden kesyttämistä ja kurissa pitämistä? Minun haluni, muiden halut ja ulkomaailman realiteetit on sovittava yhteen, läpi elämän.

Kiusaamista, kuten monia muitakin psykologisia ilmiöitä, lähestytään nykyään lähinnä taitonäkökulmasta. Puhutaan kaveritaidoista, tunnetaidoista ja itsesätelytaidoista, joita pyritään yhä tietoisemmin ja systemaattisemmin myös kehittämään koulupolun eri vaiheissa. Taidoista puhuminen sopiikin hyvin päiväkoteihin ja kouluihin, siellähän on ylisummaan tarkoitus oppia ja opettaa. Tämä saattaa myös helpottaa vaikean asian puheeksi ottamista ja hoitamista varsinkin, mitä pienemmistä lapsista on kyse.

Samaan aikaan on selvää, että kiusaamisessa on kysymys myös hyvin perustavista ja primitiivisistä psyykkisistä ilmiöistä, joista osaa olen edellä kuvannut. Harvoin jos koskaan silti kuulee, että ryhmäpsykoterapeuttien osaamista käytettäisiin apuna silloin, kun kiusaamistilanne on vaikea eikä tunnu ratkeavan koulun ammattilaisten keinoin. Bionia ei tavallisesti mainita, kun kiusaamisesta ja sen loppumisesta on puhe. – Mielenkiintoista sinänsä, että Bion ei ilmeisesti koskaan kirjoittanut lasten ja nuorten ryhmistä saati koulukiusaamisesta.

Kuitenkin aikuiset ennen työelämän, harrastuksen tai hoidollisen ryhmän jäsenyyttä ovat kokeneet perheen ulkopuolisen ryhmän jo moneen kertaan. Bionin ajatukset ryhmän dynamiikasta ja prosesseista (ks. esim. 1961/1979) ovat sovellettavissa myös koulumaailmaan.

Lopuksi

Yleinen elämäkokemus, myytit, tarut, maailmankirjallisuus ja psykologinen tutkimus osoittavat, että ihmisessä on mahdollisuus ja taipumus hyvään. Siitä muistutetaan ja sitä pyritään kehittämään maailmanuskonnoissa, hyvän tekemistä tuetaan arkisessa elämässä. Koronakriisissä on vedottu ihmisten haluun huomioida ja suojella toista: välttää mahdollista tartuttamista ja tarjota apua sitä tarvitsevalle.

Esimerkiksi KiVa Koulu -toimenpideohjelmassa, joka tähtää kiusaamisen vähenemiseen, empatian herättely on yksi osa ohjelmaan kuuluvia yhteisiä oppitunteja, jotka pidetään määräväleihin peruskoulun aikana.

Kanadalainen Roots of Empathy -ohjelma pyrkii vähentämään koululaisten aggressiivisuutta kehittämällä sosioemotionaalista kompetenssia ja empatiaa, ja tämä näyttää tutkimusten valossa myös onnistuneen ainakin joiltain osin (<https://rootsofempathy.org/>). Ohjelman keskiössä ovat vauvan ja tämän hoitajan säännölliset vierailut koululuokassa. Koululaiset saavat mahdollisuuden seurata vauvan kehitystä ja opetella tunnistamaan ja nimeämään vauvan tunteita sekä tätä kautta myös omia ja toisten lasten tunteita.

Vauvaobservaatio kuuluu pakollisena osana myös joihinkin psykoterapeuttikoulutuksiin. Ajatus vauvaobservaatiosta koululuokassa tai päiväkotiryhmässä on koskettava, vähän hämmentäväkin. Lapsuuden erilaiset maailmat kohtaavat. Koko kylä kasvattaa näinkin.

Onko mitään vangitsevampaa – vastuuttavampaa – kuin vauvan katse ja hymy? Sen edessä emme laske katsettamme.

Kiitän Cecilia Forsmania ja Vesa Talvitietä sekä Pirkko Olanterää kirjoitukseni aiemman version lukemisesta ja hyödyllisestä kommentoinnista.

Kirjallisuus

Bion, Wilfred R. (1961/1979). Kokemuksia ryhmisestä. Ryhmädynamiikka psykoanalyysin näkökulmasta. Suom. Liisa Syrjälä. Espoo: Weilin+Göös.

Jansson, Tove (1962/2003). Näkymätön lapsi. Teoksessa *Näkymätön lapsi ja muita kertomuksia*. Suom. Leila Järvinen. Helsinki: WSOY.

Klein, Melanie (2016). Mielen mosaiikki: rakkauden ja vihan, kateuden ja kiittollisuuden dynamiikka. Suom. ja toim. Irja Kantanen & Marja Schulman. Helsinki: The rapeia-säätiö.

Knausgård, Karl Ove (2016). Taisteluni. Kuudes kirja. Suom. Katriina Huttunen. Helsinki: Like.

Leary, Mark R.; Kowalski, Robin M.; Smith, Laura & Phillips, Stephen (2003). Teasing, rejection, and violence: Case studies of the school shootings. *Aggressive Behavior*, 29(3), 202–214.

Levinas, Emmanuel (1982/1996). Etiikka ja äärettömyys. Keskusteluja Philippe Nemon kanssa. Suom. Antti Pönni. Helsinki: Gaudeamus.

Manninen, Vesa (1991). Pojan polku, isän tie. Helsinki: Kirjayhtymä.

Menesini, Ersilia & Salmivalli, Christina (2017). Bullying in schools: The state of knowledge and effective interventions. *Psychology, Health & Medicine*, 22(sup 1), 240–253.

Merikallio, Katri (2015). Valkoinen raivo ei jätä Lauria. Koulukiusaaminen voi tappaa: silti sen annetaan jatkaa. *Suomen Kuvalehti*, 47, 30–35.

Nevalainen, Vesa (2014). Kiusaaja on ilkeä paskiainen. Suomen Psykologiliiton Psyko-blogi 6.2.2014. https://www.psyli.fi/ajankohtaista/blogi/blogiarkisto/vesa_nevalaisen_blogi/kiusaaja_on_ilkea_paskiainen.1293.blog

Rechardt, Eero & Ikonen, Pentti (1994). Häpeä psykiksen lamaannuksen aiheuttajana. *Aikakauskirja Duodecim*, 110, 278–286.

Rönkä, Antti (2019). Jalat ilmassa. Helsinki: Gummerus.

Saarikivi, Janne (2020). Miehen tie. *Image*, 3, 70–73.

Sitolahti, Terttu (2006). Viettiteoriasta objektisuhteiden teoriaan – Melanie Klein sillanrakentajana. Teoksessa *Mälkönen, Kristiina; Hyrc, Riitta; Saraneva, Kristina & Sitolahti, Terttu* (toim.), *Psykoanalyysin isät ja äidit*, 91–167. Helsinki: The rapeia-säätiö.

Sourander, Andre; Gyllenberg, David; Klomek, Anat Brunstein; Sillanmäki, Lauri; Iloa, Anna-Marja & Kumpulainen, Kirsti (2016). Association of bullying behavior at 8 years of age and use of specialized services for psychiatric disorders by 29 years of age. *JAMA Psychiatry*, 73, 159–165.

Tuohimaa, Marika (2001). Emmanuel Levinas ja vastuu Toisesta. *niin & näin*, 3, 35–39.